

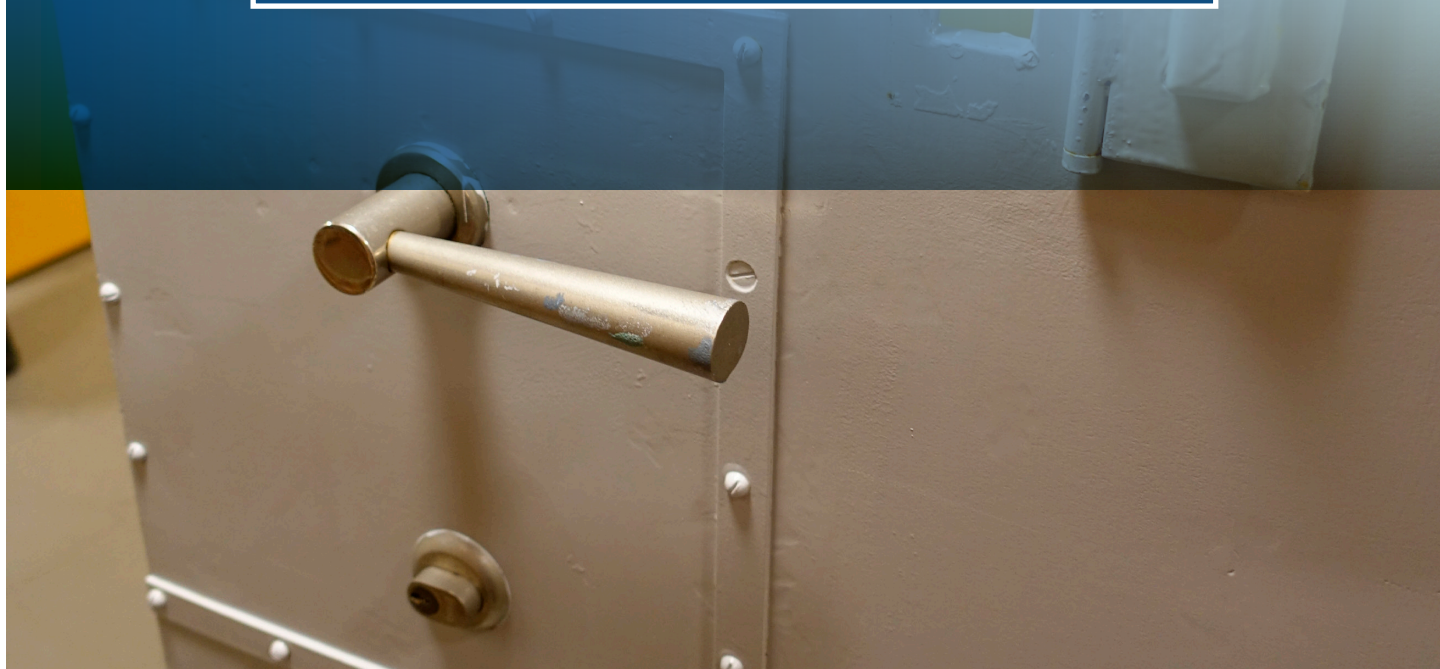

SIVILOMBUDET

BESØKSRAPPORT | nr. 87

Bruk av sikkerhetscelle i Åna fengsel

10.–12. mars 2025

Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig
eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse

SIVILOMBUDET

Åna fengsel

Hå kommune v/fengselshelsetjenesten

Vår referanse
2024/6665

Deres referanse
«Ref»

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
11.06.2025

Oversendelse av rapport etter besøk til Åna fengsel 10. -12. mars 2025

Vi viser til Sivilombudets forebyggingsenhets besøk til Åna fengsel 10.- 12. mars 2025.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at rapporten og oppfølgingen av den blir gjort tilgjengelig for innsatte, ansatte og andre som ønsker å lese den. Vi ber om at fengselet og helseavdelingen gir hver sin tilbakemelding om oppfølgingen av rapportens funn og anbefalinger innen **13. oktober 2025**.

Vi ber om at svarene utformes slik at de kan offentliggjøres. Dersom svarene inneholder opplysninger som ikke kan offentliggjøres, ber vi om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon som kan offentliggjøres. Vi ber om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet

Hanne Harlem
sivilombud

Karin Afeef
Assisterende avdelingssjef

Dette brevet er godkjent etter gjeldende interne rutiner og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

Kopi til:

JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENTET
HELSE- OG OMSORGSDEPARTEMENTET
KRIMINALOMSORGSDIREKTORATET
HELSEDIREKTORATET
KRIMINALOMSORGEN REGION SØRVEST AVD ADMINISTRASJONEN
STATENS SIVILRETTSFORVALTNING LOKASJON VARDØ

SIVILOMBUDET

BESØKSRAPPORT

Bruk av sikkerhetscelle i Åna fengsel

10.-12. mars 2025

Innholdsfortegnelse

I. Besøk til Åna fengsel – undersøkelse av bruk av sikkerhetsceller	3
II. Sammendrag.....	4
III. Anbefalinger	6
1 Sikkerhetsceller i fengsel: Inngripende tvangstiltak med høy risiko for umenneskelig behandling	7
2 Sikkerhetscellene i Åna fengsel.....	8
2.1 Sikkerhetscellens fysiske utforming.....	8
2.2 Bruk av sikkerhetscelle.....	11
2.3 De innsattes opplevelser av å være på sikkerhetscelle	11
3 Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle.....	12
3.1 Innsattes rett til å bli hørt	12
3.2 Plassering må oppfylle et bestemt formål	12
3.3 Plasseringen må være strengt nødvendig og mindre inngripende tiltak må vurderes	13
3.4 Plasseringen må være forholdsmessig.....	14
3.5 Selvskading og selvmordsrisiko som grunnlag for plassering på sikkerhetscelle	15
3.6 Samlet risiko.....	16
4 Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle.....	17
4.1 Maktbruk underveis i plasseringen.....	17
4.2 Visitasjon og påkledning på sikkerhetscelle.....	17
4.3 Ivaretagelse av innsatte	18
4.4 Forebygging av isolasjonsskader.....	19
4.5 Oppfølging fra helsepersonell på sikkerhetscelle	20
4.6 Samlet risiko.....	22
5 Vurdering av opprettholdelse eller opphør	24
5.1 Hvor ofte vilkårene vurderes	24
5.2 Innholdet i de fortløpende vurderingene	25
5.3 Ulovlig opphold på sikkerhetscelle	26
5.4 Samlet risiko.....	27
6 Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling	28
7 Forebygge bruk av sikkerhetscelle	30
7.1 Inngripende tvangstiltak bør forebygges.....	30
7.2 Kommunikasjon og konfliktforebygging	30
7.3 Evaluering av tidligere plasseringer på sikkerhetscelle	31

I. Besøk til Åna fengsel – undersøkelse av bruk av sikkerhetsceller

Sivilombudets mandat til å forebygge tortur og umenneskelig behandling

Mennesker som er fratatt friheten er sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Tilleggsprotokollen til FNs konvensjon mot tortur pålegger statene å ha et organ som skal forebygge at mennesker som er fratatt friheten, utsettes for tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Denne oppgaven ivaretas av Sivilombudets forebyggingsenhet.¹

I fengslene er sikkerhetsceller et tvangsinngrep som innebærer en høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Forebyggingsenheten har derfor undersøkt bruken av dette tvangsmiddelet i utvalgte fengsler.

Forebyggingsenhetens besøk til Åna fengsel

Sivilombudets forebyggingsenhet besøkte Åna fengsel, avdeling høysikkerhet (heretter Åna fengsel) 10.-12. mars 2025.² I løpet av besøket ble det gjennomført befaringsbesøk i avdelingen der sikkerhetscellene var plassert, intervjuer med innsatte og ansatte i fengselet og intervjuer med ansatte i den kommunale helseavdelingen i fengselet. Under og etter besøket ble det innhentet omfattende dokumentasjon fra fengselet og helseavdelingen.

Vi undersøkte bruk av sikkerhetscelle i perioden 1. januar 2024 til 12. mars 2025.

Åna fengsel

Åna fengsel, avdeling høy sikkerhet har 140 plasser for menn, fordelt på 10 avdelinger. På besøktidspunktet var to avdelinger stengt, og fengselet opererte derfor med 118 plasser. Avdelingene var fordelt på fire fløyer. Fengselet hadde to sikkerhetsceller som lå i fengselets kjeller. Cellene var fysisk adskilt fra de andre avdelingene ved fengselet. Det var ansatte ved avdeling C1 som hadde ansvar for oppfølging av innsatte som ble plassert i sikkerhetscelle. Avdeling C1 har til sammen 21 celler. Avdelingen er delt i to, hvorav C1-nord med 17 celler er fengselets restriktive avdeling. To av disse 17 cellene er ikke del av det totale antallet plasser i fengselet. En av disse cellene er en såkalt tiltakscelle, som har mindre møblering enn de ordinære cellene.

Helseavdelingen

Det er Hå kommune som har ansvar for helse- og omsorgstjenestene til de innsatte i Åna fengsel. Helseavdelingen bestod av fire sykepleiere i 100% stilling og to leger, en i 50% stilling og en i 20% stilling. Lege var til stede i fengselet mandag, torsdag og fredag. Utenom ordinær åpningstid i helseavdelingen skulle legevakt kontaktes. Helseavdelingen har også ansvar for å følge opp innsatte som er plassert i sikkerhetscelle.

¹ Sivilombudsloven § 1, § 17, § 18 og § 19.

² De som deltok på besøket var Karin Fathimath Afeef (assisterende avdelingssjef, samfunnsviter), Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog) Lars Mathias Enger (seniorrådgiver, jurist), Inga Laupstad (seniorrådgiver, jurist), Tonje Østfold Byhre (seniorrådgiver, psykologspesialist) og Audun Solli (seniorrådgiver, samfunnsviter).

II. Sammendrag

Plassering på sikkerhetscelle er et tvangsinngrep som utsetter den innsatte for høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Sivilombudets forebyggingsenhet har derfor undersøkt bruken av sikkerhetsceller i Åna fengsel, avdeling høysikkerhet. I undersøkelsesperioden 1. januar 2024 til 12. mars 2025 var det 27 plasseringer på sikkerhetscelle i Åna fengsel.

Særlig belastende fysiske forhold

De to sikkerhetscellene lå i fengselets kjeller, atskilt fra de andre avdelingene. Det var en tydelig kloakkluft og markant høy temperatur på disse cellene. Med få muligheter for sanseinntrykk og manglende dagslys, bidro dette til svært belastende forhold for innsatte som ble plassert der.

Mangler ved ivaretagelsen av innsatte som var plassert på sikkerhetscelle

Innsatte beskrev oppholdet som nedverdiggende, uhygienisk og straffende. De innsatte hadde ikke mulighet til å ivareta personlig hygiene. I et alvorlig tilfelle fant vi en innsatt som tilbrakte et døgn i en sikkerhetscelle som var smurt med avføring, uten at han fikk mulighet til å vaske seg. Mat ble rutinemessig skjøvet inn gjennom en luke ved gulvet. Vi fant også store mangler i fengselets arbeid med å avverge isolasjonsskader av sikkerhetscelleoppholdet.

Alvorlige svakheter i beslutninger om bruk av sikkerhetscelle og vurderinger av opphør

Fengselets beslutninger om bruk av sikkerhetscelle hadde alvorlige svakheter. Begrunnelsene manglet ofte beskrivelser av hvorfor plasseringen var strengt nødvendig og hvilke andre tiltak som var blitt forsøkt før bruk av sikkerhetscelle ble bestemt. Det manglet også vurderinger av om tiltaket var forholdsmessig for den enkelte innsatte. Samlet gjorde dette det vanskelig å kontrollere om vedtakene var lovlige.

Fengselet plikter å fortløpende vurdere om at det er grunnlag for videre bruk av sikkerhetscelle. I noen tilfeller gikk det svært lang tid mellom hver vurdering, i enkelte tilfeller over 20 timer. Vurderingene var i mange tilfeller svake og avdekket manglende kunnskap om lovens krav for å videreføre oppholdet. Det ble aldri gjort vurderinger om natten. Samlet ga dette en klar risiko for at innsatte ble værende på sikkerhetscelle uten at de strenge vilkårene fortsatt var oppfylt.

I noen tilfeller ble innsatte på sikkerhetscelle fordi de ikke hadde beklaget oppførselen sin. Dette er ikke i tråd med lovens vilkår. Det er fengselets ansvar å arbeide aktivt for at tvangstiltaket avsluttes så snart det er mulig. I dette arbeidet må det tas hensyn til at sikkerhetscelleplasseringen vil kunne påvirke innsattes evne til å samarbeide eller kommunisere på en bestemt måte.

Svært langvarige opphold på sikkerhetscelle

Sjeldne og lite grundige opphørsvurderinger førte til langvarige plasseringer på sikkerhetscelle, uten at dette var strengt nødvendig. I 2024 varte oppholdene i gjennomsnitt nesten to døgn (42 timer). Dette gjorde at Åna fengsel hadde høyeste gjennomsnittslengde for sikkerhetscelleopphold i Norge dette året.

Fengselet gjennomførte ingen systematisk evaluering av sikkerhetscellebruken. Dette er urovekkende, spesielt i lys av at et lite antall innsatte satt på sikkerhetscelle lenge og gjentatte ganger.

Plasseringer med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling

Det var flere plasseringer som innebar en særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Dette gjaldt innsatte som ble utsatt for omfattende isolasjon gjennom gjentatte og dels langvarige opphold på sikkerhetscelle kombinert med perioder der de var utelukket fra fellesskap. Våre funn viste at fengselet ikke vurderte betydningen av den samlede isolasjonen, verken ved beslutning om å bruke sikkerhetscelle eller ved vurderingene underveis. Fengselets gjentakende bruk av sikkerhetscelle kunne bidra til nye negative hendelser fra innsatte.

Behov for å styrke helseoppfølging på sikkerhetscelle

Selv om fengselet hadde gode rutiner for å varsle helsepersonell om plasseringer på sikkerhetscelle, fant vi tilfeller der det tok for lang tid før den innsatte fikk helsetilsyn. Dette gjaldt både i og utenom kommunehelsetjenestens åpningstid. Vi fant også eksempler på at fengselsansatte alene vurderte om helsetilsyn var nødvendig eller ikke, selv om de ikke er kvalifisert til å ta slike vurderinger. Fengselsansatte skal ikke ta avgjørelser som kan hindre at innsatte får forsvarlig helseoppfølging. Innsatte fikk ikke snakke fortrolig med helsepersonell på sikkerhetscellen.

I enkelte tilfeller tok helsepersonell vurderinger som kunne skape usikkerhet ved om de hadde en rolle i beslutningen om bruk av sikkerhetsceller. Dette er ikke i tråd med helsepersonells uavhengige rolle. Helsepersonell som jobber med innsatte i fengsel skal ikke godkjenne fengselets bruk av tvang eller ha en rolle i beslutninger om restriktive tiltak.

III. Anbefalinger

Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle

1. Fengselet må sikre at sikkerhetscelle bare brukes når tiltaket er strengt nødvendig, at mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller vurdert, og at inngrepet er forholdsmessig.
2. Fengselet må dokumentere en konkret begrunnelse for at alle lovens vilkår for bruk av sikkerhetscelle er oppfylt. Det bør sikres at innsatte er hørt.
3. Fengselet bør ikke bruke sikkerhetscelle for å forebygge eller håndtere selvskading eller selvmordsforsøk.

Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle

4. Fengselet bør sikre at det alltid gjøres en individuell vurdering når det brukes håndjern, kroppsvisiteres og fratas klær ved bruk av sikkerhetscelle. Vurdering bør dokumenteres.
5. Fengselet bør sikre at innsatte på sikkerhetscelle får utdelt mat og drikke på en respektfull måte og så langt som mulig uten bruk av gulvluke.
6. Fengselet bør sikre at det er mulig å ivareta personlig hygiene på sikkerhetscelle, uavhengig av om den innsatte ber om det eller ikke.
7. Fengselet bør styrke oppfølgingen av innsatte på sikkerhetscelle for å forebygge isolasjonsskader. Oppfølgingen bør bidra til at oppholdet blir avsluttet så raskt som mulig.
8. Kommunen bør sikre daglig tilsyn og oppfølging av innsatte som er plassert på sikkerhetscelle, og at dette dokumenteres i journalen.
9. Kommunen bør sikre at plassering på sikkerhetscelle dokumenteres i journal, også i de tilfellene hvor helsetjenestene ikke har hatt tilsyn. Dokumentasjonen bør inneholde konkret informasjon om de spesielle fysiske forholdene på sikkerhetscelle, hvor inngripende tiltaket er og om bruk av makt i forbindelse med plasseringen.
10. Kommunen bør sikre at helsepersonell ivaretar sin uavhengighet ved oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle.

Vurdering av opprettholdelse eller opphør

11. Fengselet bør sikre at det gjøres fortløpende vurderinger av om lovens vilkår for fortsatt plassering i sikkerhetscelle er oppfylt. Fengselets bør dokumentere de fortløpende vurderingene minst hver sjette time.
12. Fengselet må sikre at sikkerhetscelleopphold avsluttes umiddelbart når lovens vilkår ikke lenger er oppfylt.

Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling

13. Fengselet bør iverksette særlige tiltak for å forebygge langvarig og gjentatt bruk av sikkerhetscelle.

Forebygge bruk av sikkerhetscelle

14. Fengselet bør styrke sitt arbeid med å evaluere og forebygge bruk av sikkerhetscelle og involvere innsatte i dette arbeidet.

1 Sikkerhetsceller i fengsel: Inngripende tvangstiltak med høy risiko for umenneskelig behandling

Å bli plassert i en sikkerhetscelle er blant de mest inngripende tiltakene som kan brukes overfor innsatte.³

Plassering i sikkerhetscelle medfører isolasjon fra andre mennesker. Sikkerhetsceller er en strippet celle utformet i betong, med glatte vegger, og uten annet innhold enn en plastmadrass og et nedsenket toalett i gulvet. Nesten alle norske høysikkerhetsfengsler har sikkerhetsceller.

Isolasjon er helseskadelig. Lengre perioder uten fellesskap eller aktivitet, og med få sanseinntrykk, kan føre til passivitet, utmattelse og apati. Evnen til oppmerksomhet, konsentrasjon, planlegging og motivasjon reduseres. Isolasjon innebærer ofte tap av forutsigbarhet og mangel på kontroll. Dette kan føre til at en person mister troen på at han eller hun kan påvirke sin situasjon, som igjen kan føre til tilbaketrekning, hjelpeløshet og depresjon. Jo lengre isolasjonen varer, jo større er påkjenningen og skadepotensialet for den innsatte.

Forholdene på en sikkerhetscelle forsterker alle de skadelige elementene av isolasjon. Cellene er nesten alltid plassert i en kjeller eller en annen avgrenset del av fengselet og ofte uten et tilhørende vaktrom. Den innsatte vet derfor at han eller hun er fysisk helt adskilt fra andre mennesker.

Utformingen av cellene kan medføre at den innsatte etter kort tid mister tidsbegrep og blir desorientert. Enkelte sikkerhetsceller mangler fortsatt klokke den innsatte kan se, og mange er svært små og nedslitte og har begrenset tilgang på dagslys. Inne i en sikkerhetscelle blir den innsatte fratatt det aller meste av egen kontroll og autonomi, og er prisgitt ansatte for å ivareta alle grunnleggende behov. Den innsatte vet ikke når han eller hun kan komme tilbake til sin vanlige celle, og mangelen på forutsigbarhet kan oppleves ekstra belastende.

Det er strenge vilkår for å plassere en innsatt i sikkerhetscelle, og fengselet må fortløpende vurdere om grunnlaget for plasseringen fortsatt er til stede.

Det høye skadepotensialet de innsatte blir utsatt for på sikkerhetscelle gjør at det også er høyere risiko for krenkelse av menneskerettighetenes forbud mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling her enn mange andre steder i fengselet. Dette er også grunnen til at Sivilombudets forebyggingsenhet har valgt å undersøke bruken av sikkerhetsceller i flere fengsler. Om det er risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling ved plassering i sikkerhetscelle beror på en helhetsvurdering. Relevante individuelle faktorer inkluderer alder, fysisk og psykisk sykdom, tidligere traumer, varighet av oppholdet, den fysiske utformingen av cellene og oppfølgingen av den innsatte under oppholdet.

³ Ved vurderingen av om soningsforhold krenker torturforbudet, har Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) blant annet lagt vekt på graden av menneskelig kontakt, graden av sansedeprivasjon, de fysiske forholdene, tiltakets varighet og hvordan den innsatte reagerer på isolasjonen. Se for eksempel EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07 m.fl., 10. april 2012 avsnitt 205–209, EMD, *Csüllög mot Ungarn*, klagenr. 30042/08, 7. juni 2011, avsnitt 32–38 og EMD, *Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland*, klagenr. 11082 m.fl., 25. juli 2013, avsnitt 464–464.

2 Sikkerhetscellene i Åna fengsel

2.1 Sikkerhetscellens fysiske utforming

Fengselet hadde to sikkerhetsceller i fengselets kjeller, som lå adskilt fra de andre avdelingene. Cellene var plassert på hver sin side av en forgang, og hadde en størrelse på ca. 7 kvadratmeter. Mellom cellene var det et åpent rom, der det var et dusjhode i taket.

På den ene kortsiden av hver celle var det en smal gang der observasjonsvinduene med klokke var plassert. I en av cellene hadde klokken falt ned. En synlig klokke på sikkerhetscelle er viktig ettersom tap av tidsfølelse kan forsterke den psykiske belastningen ved isolasjon.

Observasjonsvinduene var plassert ca. to meter opp på veggen, noe som førte til at betjenter som førte tilsyn med innsatte, måtte opp to trappetrinn og stille seg på en kasse for å se innsatte gjennom vinduet.

Observasjonsvinduet i sikkerhetscellen.

Foto. Sivilombudet

Inne i cellen var det også et vindu til utsiden av fengselet. Dette var frostet og dekket med pleksiglass på innsiden. Det var plassert en lampe i dette vinduet, noe som gjorde det umulig for den innsatte å se ut fra cellen. Lampen begrenset også innfallet av naturlig lys på cellen.

Vindu på sikkerhetscelle med lampe. Begrenset kontrastfarge mellom gulv og vegg.

Foto: Sivilombudet

Sikkerhetscellene hadde glatte vegger av betong med avrundede hjørner. Gulvene var flislagt i omtrent samme farge som veggene og det var derfor begrenset fargekontrast mellom gulv og vegg. Fargekontrast mellom vegg og gulv er viktig for å forebygge at innsatte blir desorientert.

Lyset på cellene kunne dimmes fra en bryter utenfor cella. Det var varme i gulvet og et termometer for å måle temperatur på cellen. Det ble opplyst om at termostaten for gulvvarmen skulle stå fast på 28 til 30 grader, også når det ikke var noen på cellen. Under befaringen tilbrakte Sivilombudets ansatte noe tid på cellene iført ordinære hverdagsklær. Over litt tid opplevde vi temperaturen på cellen som ubehagelig varm. Det var også en distinkt kloakklukt på cellene og i tilgrensende områder.

Hver sikkerhetscelle hadde en knapp som innsatte kunne trykke på dersom de trengte kontakt med betjenter. Signalet gikk til hovedsentralen som igjen måtte gi beskjed til betjentene, om at den innsatte ringet på. Ringeknappen var lydløs i cellen og innsatte kunne derfor ikke høre om den var aktiv eller om de hadde fått kontakt med noen.

Toalett på sikkerhetscellen og gulvluke som ble brukt til utdeling av mat og drikke.

Foto: Sivilombudet.

Dørene inn til sikkerhetscellene hadde to luker. En av lukene var smal og vertikal, og ble brukt til å kommunisere med innsatte. I tillegg var det en gulvluke. Denne luken ble alltid brukt til utdeling av mat og drikke, noe som også kom frem i fengselets instruks for bruk av sikkerhetscelle (se også kapittel 4.3 *Ivaretagelse av innsatte*).

Sikkerhetscellene hadde toalett i gulvet i det ene hjørnet rett under observasjonsvinduet. Det var en knapp i gangen utenfor sikkerhetscella som ble brukt til å trekke ned i toalettet. Innsatte måtte derfor ha hjelp fra de ansatte for å kunne trekke ned. De innsatte måtte også be om å få utdelt toalettpapir. Cellene hadde ikke tilgang til rennende vann, og de innsatte hadde derfor ikke tilgang til vann å drikke uten å spørre betjenten. De hadde heller ikke mulighet til å vaske eller ivareta sin hygiene under plasseringen (se kapittel 4.3 *Ivaretagelse av innsatte*).

Sikkerhetsceller i norske fengsler har en utforming som i seg selv er belastende. De fysiske forholdene fører til at den innsatte mister nesten enhver mulighet til kontroll over eget liv. De fysiske forholdene på sikkerhetscellene i Åna fengsel fremstod som spesielt dårlige. Kombinasjonen av høy temperatur, kloakkluft, kjellerlokasjon med få muligheter for sanseinntrykk og manglende dagslys bidro til særdeles belastende fysiske forhold.

Sivilombudet vil ta opp sikkerhetscellenes fysiske utforming med overordnet myndighet.

2.2 Bruk av sikkerhetscelle

Vår undersøkelse omfattet perioden 1. januar 2024 til 12. mars 2025. I denne perioden fattet fengselet 27 vedtak om sikkerhetscelle, 17 ble fattet i 2024 og ti i perioden januar til og med 12. mars 2025.

Vedtakene var fordelt på 14 innsatte, hvor av to innsatte ble plassert på sikkerhetscelle ved hhv. 5 og 10 tilfeller.

Av 27 gjennomgåtte vedtak fant vi at:

- 12 vedtak var begrunnet i faren for alvorlig angrep eller skade på person
- 10 vedtak skulle hindre alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom
- 5 av vedtak var begrunnet med begge deler.⁴

Fem av vedtakene viste til at den innsatte «truer» med å skade seg selv eller å ta sitt eget liv.

I 2024 var gjennomsnittlig lengde på oppholdene på sikkerhetscelle 42 timer. I 2025 var gjennomsnittlig oppholdstid på sikkerhetscelle 62 timer (fram til 12. mars 2025). Sammenlignet med tilsvarende høysikkerhetsfengsler, har fengselet høy gjennomsnittlig lengde på sikkerhetscelleoppholdene. I 2024 var gjennomsnittlig oppholdstid på sikkerhetscellene nasjonalt ca. 21,4 timer og Åna var enkeltfengselet med lengst gjennomsnittlig lengde på oppholdene.⁵

Ingen av oppholdene var på under 12 timer. Den lengste plasseringen på sikkerhetscelle i undersøkelsesperioden varte i 5 døgn, 11 timer og 25 minutter, mens den korteste varte i 17 timer og 49 minutter. I en periode fra slutten av desember 2024 til litt ut i 2025 ble noen få innsatte satt på sikkerhetscelle ofte og lenge i Åna fengsel. Den lange varigheten på oppholdene, også i nasjonal sammenheng, gir grunn for bekymring for at fengselet ikke lyktes i å avslutte oppholdene raskt nok (se også kapittel 5 *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle* og kapittel 6 *Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdige behandling*).

2.3 De innsattes opplevelser av å være på sikkerhetscelle

Vi fant at innsatte som hadde vært plassert på sikkerhetscelle i fengselet opplevde det som straffende, skremmende og nedverdige. Sikkerhetscellene opplevdes som uhygieniske, og innsatte ville i noen tilfeller ikke spise der. Innsatte fortalte om opplevelsen av å bli låst inne og forlatt, at det kom noen og så til dem, men ingen ville snakke med dem. Innsatte beskrev at det kunne ta lang tid før man fikk mat på sikkerhetscellen. Vi fant også at innsatte sa ifra til ansatte at de kom til å miste kontrollen der inne, eller at de ikke trodde de ville overleve der.

Det var tydelig at ikke alle innsatte forstod hva en sikkerhetscelle var, at tiltaket var tidsubestemt eller hva som skulle til for å få komme ut. Denne mangelen på forutsigbarhet, og usikkerhet øker belastningen av å være på sikkerhetscelle.

⁴ Straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstav a, b og c.

⁵ Utrekningen er basert på statistikk mottatt fra Kriminalomsorgsdirektoratet og er et estimat, ettersom direktoratet ikke skiller mellom plassering på sikkerhetsseng og sikkerhetscelle i statistikken som er oversendt Sivilombudet.

3 Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle

Sikkerhetscelle kan kun brukes dersom det er strengt nødvendig, og dersom mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller åpenbart vil være utilstrekkelig.⁶ Tiltaket må være forholdsmessig.⁷

En plassering på sikkerhetscelle kan kun ha som formål å:

- a) avverge et alvorlig angrep eller skade på person
- b) hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom eller
- c) hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter.⁸

Tiltaket kan ikke brukes som straff eller disiplinærreaksjon, kun for å hindre fremtidige hendelser. Sikkerhetscelle kan bare brukes i ekstraordinære og svært alvorlige situasjoner.

Det stilles strenge krav til begrunnelsen for å bruke sikkerhetscelle. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) har fastslått at beslutninger om isolasjon skal begrunnes på en måte som viser at den innsattes omstendigheter, situasjon og atferd er tatt hensyn til.⁹ En mangelfull begrunnelse øker risikoen for brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling.¹⁰ Begrunnelsesplikten følger også av forvaltningsloven og er en sentral rettssikkerhetsgaranti.¹¹

3.1 Innsattes rett til å bli hørt

Før bruk av et så inngripende tiltak som sikkerhetscelle, skal innsatte normalt gis anledning til å uttale seg.¹² Dette er viktig for å forebygge bruk av tvangsmidler (se kapittel 7 *Forebygge bruk av sikkerhetscelle*).

I tilfeller der hendelsen må løses så raskt at dette ikke er mulig, bør fengselet så snart situasjonen tillater dokumentere innsattes syn. Selv om plasseringen da alt er foretatt, vil innsattes oppfatning i slike tilfeller kunne ha betydning for den videre oppfølgingen og varigheten av tiltaket.

Innsattes syn på hendelsen og på mulig plassering i sikkerhetscelle, var ikke omtalt i noen av de 27 vedtakene som vi har gjennomgått.

3.2 Plassering må oppfylle et bestemt formål

Plassering i sikkerhetscelle må begrunnes i ett av grunnlagene som står i straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstav a til c (se over).

⁶ Straffegjennomføringsloven § 38

⁷ Prop. 143 L (2019-2020) kapittel 5.8.4; De europeiske fengselsreglene, regel 53A bokstav b; EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07 m.fl., 10. april 2012, avsnitt 212; EMD, *Ramishvili and Kokhraidze mot Georgia*, klagenr. 1704/06, 27. januar 2009, avsnitt 83; Mæhlumshagen, M.S. og Storvik, B.L. (2024) *Menneskerettigheter i fengsel*. Cappelen Damm Akademisk. Side 165.

⁸ Straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstavene a, b og c jf. tredje ledd; Prop. 135 L (2010–2011) side 183. I Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008) punkt 38.7 angis feilaktig at sikkerhetscelle kan brukes for «å hindre rømning eller unnvikelse fra fengsel», jf. lovens første ledd bokstav d).

⁹ Se bl.a. EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07, 10. april 2012, avsnitt 212.

¹⁰ EMD, *Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland*, klagenr. 11082/06 m.fl., 25. juli 2013, avsnitt 470.

¹¹ Forvaltningsloven §§ 24 og 25, jf. straffegjennomføringsloven § 7.

¹² Forvaltningsloven § 16, jf. straffegjennomføringsloven § 7.

Alle vedtakene vi gikk gjennom hadde en henvisning til hvilket formål i straffegjennomføringsloven som skulle oppnås ved sikkerhetscelleplasseringen. Dette var en del av den standardiserte teksten i vedtaket. 21 av de 27 vedtakene inneholdt i tillegg en kort beskrivelse av hva formålet med plasseringen var i det enkelte tilfellet, utover den standardiserte teksten. I seks av vedtakene var ikke dette beskrevet, og der var derfor vanskelig å se hva fengselet konkret ville oppnå med tvangsbruken i de enkelte tilfellene.

3.3 Plasseringen må være strengt nødvendig og mindre inngripende tiltak må vurderes

Bruk av sikkerhetscelle må være «strengt nødvendig» for å oppnå ett av de nevnte formålene, og forutsetter at mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller anses å være åpenbart utilstrekkelige.¹³ Eksempler på slike tiltak kan være fjerning av gjenstander fra innsattes celle, flytting av innsatte til annen celle eller avdeling, hel eller delvis utelukkelse eller bruk av ulike maktmidler hver gang innsatte er utenfor cella.

Alle vedtakene vi gikk gjennom gjenga hvilke hendelser som hadde ført frem til beslutningen om sikkerhetscelle. Samtidig var begrunnelsene ofte svært korte, med få beskrivelser av hva innsatte konkret sa og gjorde. Innsattes oppførsel ble i mange vedtak beskrevet helt generelt, som at «han var truende» eller «han knuste», uten at det ble gitt ytterligere detaljer om hva som ble gjort eller sagt. Dette gjorde det vanskelig å forstå hvorfor bruk av sikkerhetscelle var strengt nødvendig.

For eksempel ble ett vedtak kun begrunnet med at: «Det er ved avgjørelsen lagt vekt på at du i dag har knust inventar på cellen din og kommet med trusler om å knuse enda mer.» Det var ingen utfyllende beskrivelse om hva som hadde skjedd i forkant eller hvor alvorlig situasjonen var. Vedtaket inneholdt ingen beskrivelse av formålet med plasseringen, eller mindre inngripende tiltak. Det manglet også en vurdering av tiltakets forholdsmessighet (se kapittel 3.4 *Inngrepet må være forholdsmessig*).

En hendelse vi gikk gjennom pekte seg ut som spesielt bekymringsfull. I dette tilfellet vurderte fengselet å plassere en innsatt på sikkerhetscelle på natten. Plasseringen ble ikke gjennomført, da den innsatte roet seg ned. Påfølgende morgen ble det likevel besluttet å plassere den innsatte på sikkerhetscelle, til tross for at han hadde vært rolig i flere timer. I vedtaket som gjelder plasseringen beskrives ikke dette hendelsesforløpet, og det refereres kun til situasjonen tidligere på natten. Det er ingenting som tyder på at det var strengt nødvendig å plassere den innsatte på sikkerhetscelle på morgenen. Dette fremstår som en ulovlig plassering på sikkerhetscelle med et klart straffende element.

I 7 av de 27 gjennomgåtte vedtakene var det ikke beskrevet hvilke mindre inngripende tiltak som var blitt forsøkt eller vurdert forut for sikkerhetscelleplasseringen. Disse vedtakene inneholdt kun følgende standardtekst fra vedtaksmalen: «Alternative tiltak er vurdert/utprøvd og ikke funnet tilstrekkelig betryggende i ditt tilfelle.» I omtrent halvparten av vedtakene var det beskrevet at mindre inngripende tiltak som utelukkelse, evt. på tiltakscelle og/eller kommunikasjon var blitt forsøkt eller vurdert. Det ble imidlertid ikke forklart hvorfor tiltakene var utilstrekkelige.

¹³ Straffegjennomføringsloven § 38 tredje ledd første setning. Se også De europeiske fengselsreglene, regel 53.2 og Mandelareglene, regel 45 nr. 1.

Flere vedtak refererte til kommunikasjon og dialog med den innsatte som et mindre inngripende tiltak. Kommunikasjon er ikke et «inngripende tiltak», men et sentralt verktøy i ansattes daglige arbeid med innsatte. Det må i utgangspunktet alltid forventes at en tilspisset situasjon forsøkes løst med kommunikasjon. Dersom en situasjon ikke kan løses gjennom samtale, må fortsatt mindre inngripende tiltak vurderes. Forsøk på dialog oppfyller derfor ikke kravet om å vurdere mindre inngripende tiltak.

3.4 Plasseringen må være forholdsmessig

Kravet om at plassering på sikkerhetscelle må være forholdsmessig innebærer at fengselets behov for å plassere innsatte på sikkerhetscelle må veies mot belastningen for den innsatte. Vilkåret kan innebære at en strengt nødvendig plassering på sikkerhetscelle likevel er ulovlig, fordi oppholdet vil være særlig tyngende eller skadelig for den enkelte innsatte.

For å vurdere belastningen for innsatte, må særlige sårbarheter som ung alder, fysisk eller psykisk sykdom, kognitiv funksjon og traumehistorikk tas med i vurderingen. Mandelareglene slår fast at isolasjon bør forbys overfor innsatte med psykisk lidelse eller nedsatt funksjonsevne dersom tilstanden vil bli forverret av isolasjonen.¹⁴ Det må også tas hensyn til om innsatte har vært på sikkerhetscelle flere ganger i løpet av kort tid, eller om han ellers har vært isolert forut for plasseringen. Slike forhold vil øke risikoen for isolasjonsskader.

I akutte situasjoner kan det være vanskelig å gjøre gode og presise vurderinger av belastningen for den innsatte. Fengselet må likevel ha et bevisst forhold til relevante opplysninger om den innsatte allerede fra vedtakstidspunktet. Selv om tiltaket kan være forholdsmessig når det blir besluttet, vil forholdene ved en innsatt kunne ha betydning for oppfølgingen av innsatte og for hvor lenge sikkerhetscelleoppholdet kan vare (se kapittel 5.2 *Innholdet i de fortløpende vurderingene*).

Forholdsmessighet var ikke nevnt i 17 av 27 vedtak. I de resterende ti vedtakene var forholdsmessighet nevnt, men uten en konkret beskrivelse av belastningen inngrepet ville utgjøre for den enkelte.

Ansatte var opptatt av å kjenne godt til innsatte og at relasjoner var viktig for å unngå og håndtere uønskede hendelser. De beskrev at de var godt kjent med sårbarheter og reaksjonsmønstre hos enkeltinnsatte. Denne individkunnskapen er likevel ikke reflektert i vedtakene.

Vi fant ingen beskrivelser eller vurderinger av hvor inngripende en plassering på sikkerhetscelle er eller hvordan det kan påvirke den enkelte innsatte. Konkrete forhold rundt den innsatte eller kjente sårbarheter, som for eksempel isolasjonsskader eller lav kognitiv fungering, ble ikke omtalt eller vurdert i noen av vedtakene.

Et alvorlig eksempel på manglende forholdsmessighetsvurdering er der en innsatt ble plassert på sikkerhetscelle, uten at det ble tatt med i vurderingen at han, under et døgn tidligere, hadde sittet fire sammenhengende døgn på sikkerhetscelle. Denne innsatte satt til sammen 16 døgn på sikkerhetscelle over en periode på 40 døgn. Det ble i denne perioden fattet fem ulike vedtak om sikkerhetscelle. Den samlede bruken av tvang og en konkret forholdsmessighetsvurdering ble ikke

¹⁴ Mandelareglene, regel 45 nr 2.

nevnt i noen av vedtakene (se også kapittel 6 *Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling*).

Når en person har gjentatte og lange opphold på sikkerhetscelle, er risikoen for isolasjonsskader høy. Sivilombudet mener at dette er et viktig moment som bør komme fram i en forholdsmessighetsvurdering. Der begrunnelsen for plasseringen var selvmordsrisiko manglet det også vurdering av om plassering i på sikkerhetscelle var forholdsmessig for en innsatt i livskrise.

Disse funnene avdekker en klar risiko for krenkelse av forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling.

3.5 Selvskading og selvmordsrisiko som grunnlag for plassering på sikkerhetscelle

Fem av de 27 sikkerhetscelleplasseringene vi gjennomgikk, var helt eller delvis begrunnet med risiko for selvskading eller selvmord.

Isolasjon kan øke risiko for selvmord, selvskading og utvikling av alvorlige psykiske lidelser. Å bruke sikkerhetscelle som tiltak ved selvmordsfare er derfor svært problematisk. Innsattes kunnskap om at de i livskriser risikerer å bli møtt med bruk av sikkerhetscelle, kan bidra til at innsatte holder informasjon om egen helsetilstand skjult. Sivilombudet har ved flere besøk funnet at innsatte tier når de har det vanskelig, i frykt for å havne på sikkerhetscelle.

EMD har uttrykt at fengslene må være særlig varsomme med bruk av isolasjon når det foreligger selvmordsfare. Domstolens praksis viser at bruk av isolasjon eller sikkerhetscelle overfor innsatte i slike situasjoner, kan føre til brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling.¹⁵ Videre har Den europeiske torturkomiteen (CPT) til norske myndigheter gitt uttrykk for at innsatte med behov for plassering på sikkerhetscelle i over 24 timer som følge av fare for selvmord eller selvskading, må overføres til psykisk helsevern.¹⁶

I et tilfelle endte en innsatt på sikkerhetscelle etter å ha bedt om selskap for å klare å håndtere vanskelige tanker. Han ble avvist på dette og fikk deretter en sterk reaksjon som førte til sikkerhetscelleplassering. Dette er en hendelse der det, etter en grundig dokumentgjennomgang, er vanskelig å forstå at bruken av sikkerhetscelle ikke kunne vært unngått. Det kom også fram at fengselet hadde besluttet at det ikke var nødvendig med helsetilsyn ved plassering. Den innsatte ble heller ikke tilsett av helsepersonell i løpet av oppholdet på sikkerhetscellen. Hendelsen framstår som en alvorlig svikt i fengselets tilnærming til selvmordsnære innsatte.

I de resterende tilfellene der innsatte ble plassert på sikkerhetscelle som følge at utsagn selvskading eller selvmord, manglet vedtakene tilstrekkelig informasjon om hvorfor det var strengt nødvendig, hvilke mindre inngripende tiltak som var vurdert og om bruk av sikkerhetscelle var forholdsmessig.

I flere vedtak og rapporter som gjaldt sikkerhetscelleplassering på bakgrunn av risiko for selvskading eller selvmordsfare ble det beskrevet at innsatte hadde «truet» med å skade seg selv eller å ta sitt

¹⁵ EMD, *Jeanty mot Belgia*, 31. mars 2020, klagenr. 82284/17, avsnitt 119-120; EMD, *Keenan mot Storbritannia*, 3. april 2001, klagenr. 27229/95, avsnitt 116 og EMD, *Renolde mot Frankrike*, 16. oktober 2008, klagenr. 5608/05, avsnitt 128-129.

¹⁶ CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 123.

eget liv. Sivilombudet understreker at en slik omtale av og til innsatte som har det vanskelig, eller som har tanker om å skade seg selv, er lite hensynsfull og bør endres.

Vi fant også positive eksempler på at innsatte ikke nødvendigvis havnet på sikkerhetscelle ved risiko for selvskading eller selvmord, blant annet ved hjelp av tiltaksplaner og oppfølging i regi av fengselets aktivitetsteam. Det er likevel viktig at fengselet går gjennom og evaluerer de tilfellene der de bruker sikkerhetscelle for å hindre selvmord eller selvskading. Det er fengselets ansvar å sikre løpende samarbeid med helse og andre aktører som kan bidra til å ivareta innsatte i en slik situasjon på en omsorgsfull og faglig forsvarlig måte. I saken *Haugen mot Norge* (2024) slo EMD fast at manglende koordinering mellom fengsel og relevante helseinstanser i oppfølging av en psykisk syk innsatt, resulterte i krenkelse av retten til liv etter EMK artikkel 2.¹⁷

3.6 Samlet risiko

Vår gjennomgang av vedtakene om bruk av sikkerhetscelle avdekket flere svakheter. Begrunnelsene var korte og mangelfulle og de manglet konkrete beskrivelser av hvilke mindre inngripende tiltak som var forsøkt eller vurdert utilstrekkelige. Vedtakene manglet også vurderinger av om tiltaket var forholdsmessig. Samlet gjør dette det vanskelig å kontrollere lovligheten av vedtakene. Det gjør også at Sivilombudet stiller spørsmål ved om flere av plasseringene på sikkerhetscelle faktisk var strengt nødvendige, eller om de kunne vært løst ved hjelp av andre tiltak.

Svakt begrunnede vedtak svekker den innsattes rettssikkerhet og er særlig problematisk i lys av skadepotensialet av å plasseres på sikkerhetscelle. Mangelfulle begrunnelser ved slike inngripende tiltak kan i seg selv øke risikoen for krenkelse av forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling.¹⁸

Anbefalinger: Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle

1. Fengselet må sikre at sikkerhetscelle bare brukes når tiltaket er strengt nødvendig, at mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller vurdert, og at inngrepet er forholdsmessig.
2. Fengselet må dokumentere en konkret begrunnelse for at alle lovens vilkår for bruk av sikkerhetscelle er oppfylt. Det bør sikres at innsatte er hørt.
3. Fengselet bør ikke bruke sikkerhetscelle for å forebygge eller håndtere selvskading eller selvmordsforsøk.

¹⁷ EMD, *Haugen mot Norge*, klagenr. 59476/21, 15. oktober 2024, avsnitt 152-154.

¹⁸ Se bl.a. EMDS dommer i *Hellig mot Tyskland*, klagenr. 20999/05, 7. juli 2011; *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 og 67354/09, 10. april 2012, og *Vukušić mot Kroatia*, klagenr. 37522/16, 14. november.

4 Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle

Plassering på sikkerhetscelle innebærer inngripende tiltak som kroppsvisitasjon, og manglende mulighet til selv å ha kontroll over tilgang til mat, drikke og ivaretagelse av hygiene.

Sikkerhetscelleoppholdet innebærer sterk begrensning i sanseinntrykk og inngripende isolasjon.

Disse forholdene kan alene eller samlet utgjøre en risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Det er fengselets ansvar å sikre at den innsattes grunnleggende rettigheter fullt ut blir ivaretatt i denne situasjonen.

4.1 Maktbruk underveis i plasseringen

En overføring til sikkerhetscelle innebærer oftest mye bruk av makt. Det kan være å bli holdt fast, lagt i bakken og å bli båret til sikkerhetscelle, noen ganger over store avstander. Det kan også bli brukt håndjern, pepperspray og tåregass. Ved sikkerhetscella blir innsatte ofte kledd naken og gitt nytt tøy, og dette som kan medføre ytterligere bruk av fysisk makt.

Vi fant ikke bruk av pepperspray eller CS-gass i forbindelse med plassering på sikkerhetscelle i perioden vi så på. Vi fant få tilfeller der det var beskrevet at den innsatte ble båret til sikkerhetscellen. Håndjern ble brukt i alle overføringene til sikkerhetscelle. Håndjernbruken var dokumentert i hendelsesrapportene slik fengselets instruks tilsier, men den var ikke begrunnet i vedtakene eller i tilhørende dokumentasjon.

Håndjern kan brukes på samme vilkår som sikkerhetscelle.¹⁹ Håndjern kan også brukes dersom det er strengt nødvendig for å avverge mindre alvorlige personangrep, dersom angrepet vil være egnet til å skape frykt, smerte eller annet betydelig ubehag.²⁰ Bruk av fysisk makt mot innsatte, som nedleggelse og bæring, er kun regulert av en mindre presis bestemmelse i straffegjennomføringsforskriften.²¹

CPT har overfor Norge understreket at bruk av håndjern skal baseres på en individuell risikovurdering, også i tilfeller der innsatte skal plasseres på sikkerhetscelle.²²

4.2 Visitasjon og påkledning på sikkerhetscelle

I følge CPTs anbefalinger skal innsatte som plasseres på sikkerhetscelle kun kroppsvisiteres dersom det anses nødvendig etter en individuell vurdering.²³

I fengselets instruks står det at innsatte som plasseres på sikkerhetscelle skal «trinnvis visiteres til naken hud». Instruksen presiserte ikke at det skulle gjøres en individuell vurdering av om kroppsvisitasjon var nødvendig. I alle sakene vi undersøkte, ble innsatte utsatt for kroppsvisitasjon ved plassering på sikkerhetscelle og dette fremstod derfor som en rutine. I det klare flertallet av

¹⁹ I tillegg kan det brukes for å hindre rømning, avverge ulovlig inntrenging i fengselet og for å sikre adgang til sperret eller forsterket rom, jf. straffegjennomføringsloven § 38 første ledd.

²⁰ Straffegjennomføringsloven § 38 annet ledd jf. tredje ledd.

²¹ Forskrift om straffegjennomføring § 3-11. Rettstilstanden er kritisert i Sivilombudets høringsuttalelse av 15. juni 2023 til forslag om endringer i straffegjennomføringsloven og helse- og omsorgstjenesteloven.

²² CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 131.

²³ CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 133.

sakene fant vi heller ingen begrunnelse for kroppsvisitasjonen. Fengselet beskrev at visitasjon var gjennomført, og i noen tilfeller også hvordan den ble gjennomført.

I flere tilfeller ble kroppsvisitasjon gjennomført med tvang, uten at dette var begrunnet. Innsatte som motsatte seg visiteringen ble lagt på gulvet og avkledd av de ansatte. Vi så også ett eksempel på at innsattes t-skjorte og genser ble klippet av under visiteringen.

Den innsatte skal som utgangspunkt kunne bruke egne klær på sikkerhetscelle.²⁴ Dersom klærne anses som en sikkerhetsrisiko, skal fengselet utlevere anstalttøy, eventuelt såkalt «rivesikkert tøy».²⁵ Det gikk frem av fengselets interne instruks at den innsatte får klær «etter en konkret risikovurdering». Dette skulle dokumenteres i tilsynsprotokollen. Vi så noen beskrivelser av hva den innsatte fikk ha på seg eller at de fikk «egnet tøy», men fant ingen risikovurderinger som lå til grunn for hvilken type klær den innsatte fikk tildelt.

Sivilombudet understreker at det å bli avkledd og fratatt sine egne klær er inngripende, og det bør bare skje dersom det, etter en individuell vurdering, anses nødvendig. Denne vurderingen bør dokumenteres.

4.3 Ivaretagelse av innsatte

Ansatte skal føre tilsyn med innsatte på sikkerhetscelle minst én gang per time, og kontinuerlig tilsyn skal settes i verk dersom situasjonen tilsier det.²⁶

De innsatte ble gjennomgående tilsett av betjenter to ganger i timen, dersom ikke hyppigere tilsyn var bestemt. Dette var i tråd med fengselets interne instruks. Innsattes forespørsler om dimming av lyd og endring av temperatur ble dokumentert og fulgt opp. Protokollene inneholdt som hovedregel korte beskrivelser av observasjoner fra tilsynet, noen ganger en bekreftelse av at den innsatte pustet, sov eller rørte seg, andre ganger en beskrivelse av samtaler eller adferd.

Både mat og vann ble rutinemessig gitt gjennom en gulvluke i den ene celleveggen (se kapittel 2.1 *Fysisk utforming*). Dette var i tråd med fengselets egen instruks. Sivilombudet har i en rekke rapporter påpekt at servering av mat gjennom en luke i gulvet er uverdigg.²⁷ CPT har også anbefalt norske myndigheter å sikre at luken ved gulvet så langt som mulig ikke brukes til mat og drikke.²⁸ Norske myndigheter svarte på CPTs anbefaling ved å slå fast at mat og drikke kun unntaksvis gis gjennom luken ved gulvet.²⁹ Våre funn viser at dette ikke er riktig.

De innsatte ble i all hovedsak tilbudt og fikk utdelt mat, drikke og medisiner. Vi så samtidig eksempler på at en innsatt ble nektet mat og medisiner fordi han ikke ville gi ut brukt pappkrus. Det er bekymringsfullt at ansatte tar avgjørelser om å tilbakeholde medisiner på denne måten, noe som i verste fall kan ha konsekvenser for den innsattes helse. Fengselet endret sin instruks etter denne

²⁴ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.2.

²⁵ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.2.

²⁶ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.

²⁷ Se bl.a. Sivilombudet (2023), rapport etter besøk til Bredtveit fengsels- og forvaringsanstalt kapittel 6.5.2, og ombudets (2023) rapport etter besøk til Halden fengsel, kapittel 7.1.1.

²⁸ CPT (2018). Rapport til Norge, CPT/Inf 2019 (1), avsnitt 109.

²⁹ Norge (2019). svar på rapport fra CPT, CPT/Inf 2019 (22), punkt 55.

hendelsen, og lyder nå som følger: «innsatte kan ikke nektes vann, mat eller medisin fordi han ikke selv leverer ut tomgodset inne på sikkerhetscellen.»

Vi så flere tilfeller der innsatte som var plassert på sikkerhetscelle fikk tilgang til å snakke med advokat. Dette er positivt.

Flere av de innsatte ba også om snus mens de var på sikkerhetscella. Det kom fram at dette ikke var noe man kunne få når man var på sikkerhetscelle. Sivilombudet kan ikke se at det er gode grunner for å nekte snus på generell basis, særlig fordi det kan bidra til å roe ned en innsatt. Slike tiltak kan være viktige i seg selv og for å legge til rette for dialog om avslutning av oppholdet på sikkerhetscelle

I sikkerhetscellene har man ikke tilgang på vann. Muligheten for å opprettholde personlig hygiene for de innsatte var derfor sterkt begrenset, også etter toalettbesøk og i forbindelse med måltid. Vi ble fortalt av ansatte at våtservietter var tilgjengelig for håndvask på sikkerhetscelle, men vi så ingen eksempler i dokumentasjonen på at innsatte ble tilbudt våtservietter.

Under oppholdet på sikkerhetscellen var den innsatte også helt avhengig av betjenter for å få tilgang til toalettpapir. Dette ble kun utdelt etter at de hadde vært på toalettet. De innsatte kunne heller ikke selv trekke ned i toalettet på sikkerhetscellen. Det var en knapp i gangen utenfor sikkerhetscella som ble brukt til å trekke ned i toalettet, når den innsatte ba om det.

I ett tilfelle satt en innsatt med avføring smurt på sikkerhetscellen i ett døgn, uten at dette ble vasket bort. Denne innsatte bad om å få dusje, og ved et annet tilfelle om å få vaske hendene i forbindelse med måltid. Utfra dokumentasjonen vi har gått gjennom kan vi ikke se at dette ble innvilget. De svært uhygieniske forholdene som oppstod ble ikke nevnt i noen av vurderingene om oppholdet på sikkerhetscella, det ble heller ikke vurdert tiltak for å forbedre den hygieniske situasjonen. Fengselets manglende oppfølging i denne situasjonen fremstår som uholdbar og bidro til en svært nedverdiggende situasjon for den innsatte, som var helt avhengig av ansatte for å få vasket seg.

Mulighet til å ivareta personlig hygiene er særlig viktig i en situasjon der man ellers er fratatt nærmest alle muligheter til å ivareta seg selv.

4.4 Forebygging av isolasjonsskader

Sikkerhetscelle er en svært inngripende form for isolasjon, og fortløpende tiltak for å forebygge isolasjonsskader er derfor helt nødvendig. Isolasjonsskader kan for eksempel forebygges med samtaler eller mulighet til å gå ut i en luftgård.³⁰ Forebygging av isolasjonsskader er særlig viktig når oppholdet på sikkerhetscelle blir langvarig.

I fengselets instruks står det at ved lengre opphold på sikkerhetscelle «kan lufting av innsatte vurderes». Det fantes ingen luftemuligheter i tilknytning til sikkerhetscellene og vi fant ingen tilfeller der lufting var vurdert, tilbudt eller gjennomført. Dette til tross for at enkelte innsatte satt på sikkerhetscellen i flere døgn (se kapittel 2.2 *Bruk av sikkerhetscelle*).

Vi fant ingen eksempler på tiltak for å redusere isolasjonsskader på sikkerhetscelle i Åna fengsel. Det kom fram at det i hovedsak var ansatte med beslutningsmyndighet som gjennomførte de lengre samtalene med innsatte. Dette skjedde som regel i forbindelse med vurdering av om tiltaket kunne

³⁰ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.

avsluttes. Det kunne gå svært lang tid mellom disse samtalerne (se kapittel 5.1 *Hvor ofte vilkårene vurderes*). Vi så noen eksempler på at øvrige betjenter som førte tilsyn hadde korte samtaler om hvordan den innsatte hadde det, og hvordan oppholdet på cellen var. Slik kontakt kan være viktig i arbeidet med å avslutte et pågående sikkerhetscelleopphold så snart som mulig, men også for å ivareta innsatte i en svært vanskelig situasjon.

Vi snakket også med ansatte som påpekte at det ikke måtte bli «for bra» å være på sikkerhetscelle, og at det ved å tilby for eksempel luft eller røyk, kunne bli for komfortabelt for den innsatte. Slike utsagn gir Sivilombudet inntrykk av en uheldig kultur der positive tiltak som i seg selv kan bidra til å redusere isolasjonsskader eller redusere omfanget av isolasjon anses som «et gode».

4.5 Oppfølging fra helsepersonell på sikkerhetscelle

Innsatte som er isolerte på sikkerhetscelle er i en særlig sårbar situasjon, som krever uavhengig oppfølging av helsetjenesten.³¹ Dette skyldes både skadevirkningene plasseringen kan medføre, og at den innsatte i har samme mulighet til å kontakte helsetjenesten direkte. CPT har anbefalt umiddelbar varsling og tilsyn fra helsepersonell så snart som mulig etter plassering på sikkerhetscelle, og deretter tilsyn minst daglig så lenge plasseringen opprettholdes.³² Tilsyn og tilstedeværelse fra helsepersonell kan bidra til å redusere mulighetene for at innsatte utsettes for integritetskrenkelser.

Straffegjennomføringsloven § 38 slår fast at det skal innhentes uttalelse fra lege dersom det er mulig, før plassering på sikkerhetscelle.³³ I retningslinjene til loven heter det at lege ellers skal varsles snarest og gis anledning til å gi råd om videre oppfølging av den innsatte.³⁴

Helsepersonell skal straks rapportere skadelig virkning på den innsattes fysiske eller psykiske helse til fengselsledelsen. De skal gi råd dersom de anser det nødvendig å avslutte tiltaket av helsemessige årsaker. Helsepersonell bør også undersøke de fysiske omgivelsene, inkludert hygiene og renhold, temperatur, lysforhold og ventilasjon.³⁵

Varsling av helseavdeling ved plassering på sikkerhetscelle

For at helsepersonell skal kunne følge opp isolerte innsatte, er de avhengige av å bli varslet av fengselet. Ved plassering på sikkerhetscelle skal lege varsles snarest.³⁶ I fengselets egen rutine og plan for hvem som skal varsles ved ulike hendelser stod det at fengselsleder og helsepersonell skulle varsles når en innsatt ble plassert på sikkerhetscelle.

Fengselet hadde varslet helseavdelingen eller legevakt om plassering på sikkerhetscelle ved de aller fleste av plasseringene vi gikk gjennom.

³¹ Sivilombudet, Særskilt melding til stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler (Dokument 4:3 (2018/19)). Side 73.

³² CPT, rapport etter besøk til Norge i 2018, CPT/Inf 2019(1), avsnitt 107 og CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 134.

³³ Straffegjennomføringsloven § 38, tredje ledd, tredje punktum. Formuleringen er uheldig ved at den kan bidra til å skape inntrykk av at en lege bør være involvert i selve beslutningen om å bruke sikkerhetscelle. Sivilombudet har tidligere påpekt at dette ville være i strid med helsepersonells uavhengige rolle.

³⁴ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.

³⁵ De europeiske fengselsreglene, pkt. 43.2, 43.3 og 44

³⁶ Kriminalomsorgsdirektoratet (2008). Retningslinjer til straffegjennomføringsloven og til forskrift til loven, pkt. 38.7.

Tilsyn fra helsepersonell med innsatte på sikkerhetscelle

Dokumentgjennomgangen viste at helsepersonell som hovedregel utførte daglig tilsyn av innsatte på sikkerhetscelle. Som regel var det sykepleiere som gjennomførte tilsyn på sikkerhetscelle. Noen ganger var en lege fra helseavdelingen med, enkelte ganger en psykolog eller psykiater fra spesialisthelsetjenestens poliklinikk.

Vi fant samtidig tilfeller der innsatte ikke ble fulgt opp av helsepersonell mens de var på sikkerhetscelle, eller at det tok lang tid før de fikk helsetilsyn. Dette kunne også gjelde innsatte som satt på sikkerhetscelle over lang tid og som burde vært tilsett av helsepersonell minst en gang i døgnet. I noen tilfeller kom ikke helsepersonell på tilsyn før dagen etter sikkerhetscelleplasseringen, selv om den fant sted på formiddagen dagen før (i helseavdelingens åpningstid). Dette er kritikkverdig.

På kvelder og i helgene, når helseavdelingen var stengt, kunne det også ta svært lang tid før den innsatte på sikkerhetscelle fikk helsetilsyn. Ved en plassering, som fant sted i helgen, fikk den innsatte først tilsyn av helsepersonell etter 20 timer. Legevakten ble da kontaktet av fengselet, som ba dem om å komme. Den innsatte ble innlagt på sykehus. Vi så også eksempler der legevakten vurderte at det ikke var nødvendig med tilsyn, som følge av fengselets beskrivelse av den innsatte.

Videre fant vi situasjoner der fengselsansatte selv vurderte og dokumenterte at det ikke var nødvendig med helsetilsyn. Dette gjaldt blant annet en innsatt som var plassert på sikkerhetscelle på bakgrunn av uttalelser om å skade seg selv og om å ta sitt eget liv. I ett annet tilfelle ble helsetjenesten ikke tilkalt da en innsatt hadde forsøkt å strangulere seg med t-skjorten inne på sikkerhetscellen. Det er kritikkverdig at ansatte i fengselet tar avgjørelser som kan hindre at innsatte får den helseoppfølgingen de skal ha og har rett til.

Vi fant også et eksempel på at en innsatt ikke fikk medisiner sine på sikkerhetscellen og der fengselet ikke hadde konferert med helsepersonell om dette (se kapittel 4.3 *Ivaretagelse av innsatte*).

Det var alltid ansatte fra fengselet til stede når helsepersonell snakket med den innsatte. Innsatte kunne derfor ikke snakke med helsepersonell i fortrolighet. Dette gir en risiko for at helsepersonellet ikke fikk all relevant informasjon fra den innsatte. Det var også ofte den ansatte fra fengselet som spurte om den innsatte ville snakke med helsepersonell, mens helsepersonell stod i bakgrunnen. Dette kan overfor den innsatte gi inntrykk av at helsepersonell ikke er uavhengige av fengselet.

Vi fant også enkelte tilfeller hvor helsepersonell hadde skrevet, både i egen journal og i fengselets tilsynsprotokoll, at de anså oppholdet på sikkerhetscelle «som forsvarlig». Dette kan oppfattes som at helsepersonell godkjenner fengselets bruk av tvang. Vi understreker at helsepersonell skal ha en fri og uavhengig rolle overfor kriminalomsorgen, og yte helsehjelp uavhengig av kriminalomsorgen. Fengselet kan ikke instruere helsepersonell i helseoppfølgingen.³⁷ Helsepersonell som har sin arbeidsplass i et fengsel, kan likevel oppleve situasjoner der pasientens helsebehov står i et spenningsforhold til fengselets behov. På grunn av risikoen for dobbel lojalitet, slår en rekke menneskerettslige standarder fast at helsepersonells oppgave i fengsel er å vurdere, fremme og

³⁷ Mandelareglene, regel 27.2 Helsedirektoratets veileder, Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel, IS-1971, kapittel 2.8.

behandle pasientenes psykiske og somatiske helse. Helsepersonell skal ikke ha noen rolle i beslutninger om disiplinærreaksjoner og andre restriktive tiltak.³⁸

Helseavdelingen i fengselet hadde god kjennskap til de fleste innsatte som hadde vært plassert på sikkerhetscelle og så ut til å være bevisst faren knyttet til isolasjonsskader. Nesten alle disse innsatte hadde sammensatte utfordringer som for eksempel kjente psykiske plager, rusproblematikk, fysiske plager/smerter. I helsedokumentasjonen fant vi gode beskrivelser av at noen innsatte enten var preget av, eller stod i fare for å utvikle isolasjonsskader. Vi så også at helseavdelingen ga fengselet konkrete anbefalinger om å avslutte isolasjon av enkeltinnsatte, inkludert anbefalinger om å avslutte opphold på sikkerhetscelle.

Helsejournalene vi gikk gjennom inneholdt ikke beskrivelser av sikkerhetscella eller utformings betydning for innsattes helsetilstand (se kapittel 2.1 *Sikkerhetscellenes fysiske utforming*). Det var heller ikke dokumentert at innsatte fikk mat gjennom gulvluka og ikke hadde mulighet til å ivareta egen hygiene. Dette er en svakhet. De fysiske forholdene kan ha helsemessige konsekvenser for de innsatte umiddelbart eller senere, og det er derfor viktig å journalføre hvilke fysiske forhold tvangsmiddelbruken medførte.³⁹

4.6 Samlet risiko

Sivilombudet er bekymret for fraværet av konkrete og individuelle vurderinger ved fengselets bruk av makt, særlig ved bruk av håndjern og kroppsvisitasjoner. Det samlede omfanget av maktbruk og fraværet av konkrete begrunnelser, gir økt risiko for at behandlingen er i strid med forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling.

Vi fant også svakheter i oppfølgingen av innsatte på sikkerhetscelle, spesielt knyttet til innsattes mulighet til å ivareta sin personlige hygiene og utdeling av mat i sikkerhetscelle. Sivilombudet konstaterer også at det var store mangler i arbeidet med å forebygge isolasjonsskader under oppholdet på sikkerhetscelle. Dette er spesielt bekymringsfullt fordi Åna fengsel har flere svært lange plasseringer på sikkerhetscelle.

Helsepersonell ble gjennomgående varslet om plasseringer på sikkerhetscelle, og innsatte på sikkerhetscelle ble som den klare hovedregel tilsett av helsepersonell daglig. Samlet viste funnene likevel behov for å styrke helsepersonells i oppfølgingen for å sikre rask helseoppfølging av alle innsatte som ble satt på sikkerhetscelle, uavhengig av tidspunkt for plassering. Både fengselet og helsetjenesten må ta ansvar for dette. Vi så et behov for å sikre helsepersonells uavhengighet i oppfølgingen. Sivilombudet er også bekymret for at ansatte i fengselet tok avgjørelser om behov for helsetilsyn.

³⁸ Mandelareglene, regel 46 (se også regel 32-33). Se også FNs prinsipper om medisinsk etikk (1982) vedtatt 18. desember 1982 av FNs generalforsamling, res 37/194, prinsipp 3.

³⁹ Helsepersonelloven § 39 og 40.

Mangelfullt tilsyn og medisinsk oppfølging av isolerte innsattes helsetilstand kan føre til krenkelse av forbudet mot tortur og umenneskelig behandling.⁴⁰ Det må derfor sikres at helsepersonell i fengselet jevnlig overvåker isolerte innsattes fysiske og psykiske helsetilstand.⁴¹

Vi så også behov for styrking av helseavdelings journalføring, spesielt når det gjaldt beskrivelser av de fysiske forholdene eller det restriktive regimet innsatte var plassert.

Anbefalinger: Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle

4. Fengselet bør sikre at det alltid gjøres en individuell vurdering når det brukes håndjern, kroppsvisiteres og fratas klær ved bruk av sikkerhetscelle. Vurdering bør dokumenteres.
5. Fengselet bør sikre at innsatte på sikkerhetscelle får utdelt mat og drikke på en respektfull måte og så langt som mulig uten bruk av gulvluke.
6. Fengselet bør sikre at det er mulig å ivareta personlig hygiene på sikkerhetscelle, uavhengig av om den innsatte ber om det eller ikke.
7. Fengselet bør styrke oppfølgingen av innsatte på sikkerhetscelle for å forebygge isolasjonsskader. Oppfølgingen bør bidra til at oppholdet blir avsluttet så raskt som mulig.
8. Kommunen bør sikre daglig tilsyn og oppfølging av innsatte som er plassert på sikkerhetscelle, og at dette dokumenteres i journalen.
9. Kommunen bør sikre at plassering på sikkerhetscelle dokumenteres i journal, også i de tilfellene hvor helsetjenestene ikke har hatt tilsyn. Dokumentasjonen bør inneholde konkret informasjon om de spesielle fysiske forholdene på sikkerhetscelle, hvor inngripende tiltaket er og om bruk av makt i forbindelse med plasseringen.
10. Kommunen bør sikre at helsepersonell ivaretar sin uavhengighet ved oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle.

⁴⁰ EMDs dom *Keenan mot Storbritannia*, 4. mars 2001 avsnitt 109–116. Se også *Khider mot Frankrike*, 9. juli 2007 avsnitt 119–122; *Rohde mot Danmark*, 21. juli 2005 avsnitt 99; *Riviere mot Frankrike*, 25. juli 2013 avsnitt 63, *Renolde mot Frankrike*, 16. oktober 2008, avsnitt 120.

⁴¹ EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, 10. april 2012 avsnitt 212. Se også FNs spesialrapportør mot tortur, rapport til FNs generalforsamling, 5. august 2011, A/66/268, avsnitt 100.

5 Vurdering av opprettholdelse eller opphør

CPT har anbefalt at bruk av isolasjon for innsatte som utgjør en fare for seg selv eller andre kun bør brukes «for the shortest possible time (usually minutes rather than hours)». EMD bygger på at opphold på sikkerhetscelle av preventive grunner for å la innsatte roe seg ned, ikke kan opprettholdes over lang tid.⁴² Dette tilsier streng kontroll med varigheten av tiltaket. CPT har videre understreket at nødvendigheten av tiltaket skal vurderes «frequently».⁴³

Etter straffegjennomføringsloven skal fengselet «fortløpende vurdere om det er grunnlag for å opprettholde tiltaket».⁴⁴ Alle vilkårene for bruk av sikkerhetscelle må være oppfylt så lenge plasseringen opprettholdes. Oppholdet på sikkerhetscelle må til enhver tid være strengt nødvendig for å oppnå formålet med plasseringen. Det skal også kontinuerlig vurderes om tiltaket kan erstattes med et mindre inngripende tiltak.

Vurderingene skal begrunnes og føres i tilsynsprotokoll for sikkerhetscelle.⁴⁵ Kravene til begrunnelse ved bruk av isolasjon skjerpes jo lenger vedtaket varer.⁴⁶

5.1 Hvor ofte vilkårene vurderes

I Åna fengsel er hovedregelen at det «en gang per vakt» skal vurderes om vilkårene fortsatt er til stede for plasseringen i sikkerhetscelle. Dette gjeldt dagvakt og kveldsvakt, men ikke på natt.

Vi kan ikke utelukke at det ble gjort flere vurderinger enn de som ble dokumentert, men de var gjennomgående gode til å dokumentere når det ble gjort vurderinger av om oppholdet skulle avsluttes eller opprettholdes. Dette kom fram både i protokoll for bruk av sikkerhetscelle og til dels i fengselets journalsystem KOMPIS.

I alle plasseringene vi så på gikk det svært lang tid mellom mange av vurderingene. Vi så også flere eksempler på at det ikke ble dokumentert en vurdering per vakt. I seks av sikkerhetsplasseringene, der de innsatte satt på sikkerhetscelle mellom 18 og 24 timer, ble det bare gjort én vurdering i løpet av hele oppholdet. Det vil si at det tok mellom 18 og 24 timer før det ble vurdert om vilkårene for plasseringen fortsatt var til stede.

Sammenlignet med andre fengsler, har Åna fengsel hatt flere svært langvarige sikkerhetscelleplasseringer i undersøkelsesperioden.

I et tilfelle, der en innsatt var på sikkerhetscelle i mer enn tre døgn, fant vi kun seks vurderinger av om vilkårene om plasseringen var oppfylt:

- første vurdering 22 timer etter plassering
- andre vurdering 6 timer og 30 minutter senere

⁴² CPTs rapport etter besøk til Kroatia i 2017, CPT/Inf(2018)44, avsnitt 60; EMD, *Vukušić mot Kroatia*, klagenr. 37522/16, 14. november 2023, avsnittene 32–41. I samme retning EMD, *Jeanty mot Belgia*, klagenr. 82284/17, 31. mars 2020, avsnitt 116.

⁴³ CPT, rapport etter besøk til Norge 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 134.

⁴⁴ Straffegjennomføringsloven § 38 tredje ledd siste setning.

⁴⁵ Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.4.

⁴⁶ EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07, 10. april 2012, avsnitt 212; EMD, *Ramirez Sanchez mot Frankrike*, klagenr. 59450/00, 4. juli 2006, avsnitt 139; EMD, *A.B. mot Russland*, klagenr. 1439/06, 14. oktober 2010, avsnitt 108.

- tredje vurdering 17 timer 10 minutter senere
- fjerde vurdering 6 timer senere
- femte vurdering 15 timer 15 minutter senere
- sjette vurdering 9 timer 45 minutter senere, 77 timer og 24 minutter etter plassering. Tiltaket ble avsluttet.

I et annet tilfelle blir det dokumentert ni vurderinger over en periode på fem døgn. I dette tilfellet går det i gjennomsnitt over 14,5 timer mellom hver vurdering. Mangelen på løpende vurderinger i disse to tilfellene er alvorlig.

Det var et klart funn at det ikke skulle gjøres vurderinger av sikkerhetsoppholdet i løpet av nattevakten (fra 21.15 til 07.00), noe som også gikk tydelig frem av fengselets instruks. Dette førte til at det ved siste vurdering på kveldsvakt ble det besluttet at den innsatte skulle være på sikkerhetscelle gjennom natten.

Den høye skaderisikoen tilsier at det ikke skal gå lang tid mellom hver gang det vurderes om vilkårene for en sikkerhetscelleplassering fortsatt er oppfylt. Sivilombudet har anbefalt at vurderingene dokumenteres hver sjette time.⁴⁷ I tråd med at risikoen for skade øker jo lenger tiltaket varer, bør dette anses som et minimum. Dette må gjelde hele døgnet. At det i mange tilfeller gikk svært lenge mellom hver vurdering, og at det vanligste var én vurdering per vakt, innebærer en klar risiko for at innsatte ble sittende for lenge på sikkerhetscellen.

5.2 Innholdet i de fortløpende vurderingene

Innholdet i og kvaliteten på de fortløpende vurderingen som var dokumentert i protokoll for sikkerhetscelleopphold varierte.

Noen konkluderte kun med «tiltaket skulle videreføres», uten annen informasjon eller vurderinger av vilkårene for oppholdet ble gjort. I andre tilfeller ble samtalen med den innsatte referert til, etterfulgt av en konklusjon om opprettholdelse av tiltak, men uten vurdering om vilkårene for sikkerhetsoppholdet fortsatt var til stede.

De manglende vurderingene av om tiltaket *til enhver tid* var strengt nødvendig og ikke kunne avhjelpes med mindre inngripende tiltak, gjør at Sivilombudet er bekymret for at enkelte opphold på sikkerhetscellen varte for lenge. Vi fant flere eksempler på at innsatte var rolig inne på cella, men likevel ble sittende i flere døgn.

Kravet om at tiltaket må være «strengt nødvendig» og om «mindre inngripende tiltak»

Våre funn viser at fengselet forventet at de innsatte, for å komme ut av sikkerhetscellen, skulle trekke tilbake trusler eller beklage oppførsel eller handlinger som var begått. Dette kom frem både i protokoller og intervjuer. Manglende samarbeidsvilje og at innsatte ikke ønsket å snakke inngående om det som hadde skjedd, ble i flere vurderinger trukket fram som grunn til å forlenge oppholdet på sikkerhetscelle. Dette er ikke i tråd med lovens krav om at tiltaket må være strengt nødvendig og at mindre inngripende tiltak er utilstrekkelig.

⁴⁷ Sivilombudet. (2024). Rapport fra besøk til Ringerike fengsel, kapittel 5.7.5 og Sivilombudet. (2024). Rapport fra besøk til Stavanger fengsel, kapittel 6.5.

Fengselets forventning om at den innsatte måtte endre seg så ut til å ha ført til lengre sikkerhetscelleopphold enn strengt nødvendig. Vi fant for eksempel dokumentasjon som viste at sikkerhetscelleopphold ble videreført over flere døgn som følge av «manglende samarbeid» hos den innsatte, eller fordi den innsatte ikke ønsket å snakke med vaktleder. I noen tilfeller ble innsatte sittende på sikkerhetscelle fordi de ikke hadde beklaget oppførselen sin. Dette er ikke i tråd med lovens vilkår. Det kom fram at en innsatt spurte ansatte om hva som skulle til for å komme ut av sikkerhetscellen, han fikk beskjed om at han måtte si unnskyld for oppførselen sin. Da den innsatte ga en muntlig unnskyldning noen timer senere, ble han tatt ut.

Sivilombudet understreker at det er fengselets ansvar å aktivt arbeide for at sikkerhetscelleoppholdet avsluttes så fort som mulig. I dette arbeidet må fengselet ta hensyn til at oppholdet ofte vil påvirke den innsattes sinnstilstand. Situasjonen kan gjøre det vanskeligere for den innsatte å oppfylle en forventning om samarbeid eller evne til å kommunisere på en bestemt måte.

Kravet om at tiltaket må være forholdsmessig

Mange av de innsatte som ble plassert på sikkerhetscelle hadde store utfordringer med for eksempel psykisk sykdom og isolasjonsskader.

Flere av oppholdene varte i flere døgn, likevel manglet vurderingene av om sikkerhetscelleopphold kunne avsluttes beskrivelser av forholdsmessigheten av tiltaket eller oppholdets påkjenning for innsatte. Det totale omfanget av isolasjon ble heller ikke hensyntatt. I mange av sakene var innsatte allerede utelukket og isolert fra fellesskapet i forkant av en sikkerhetscelleplassering, og enkelte innsatte hadde flere opphold i sikkerhetscellen i løpet av kort tid (se kapittel 6 *Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling*).

Når en akutt situasjon er avklart og innsatte er plassert på sikkerhetscelle, må det forventes at fengselet både undersøker og hensyntar konkrete forhold ved den enkelte innsatte. Når slike forhold aldri vurderes, utgjør det en risiko for at oppholdene kan være uforholdsmessig.

De løpende tilsynene fra betjenter kan gi fengselet mye informasjon om den innsatte som er relevant i den fortløpende vurderingen vaktlederen skal gjøre. Dette forutsetter at betjentene tar initiativ til samtaler med den innsatte. Dette så ut til å skje for sjelden.

5.3 Ulovlig opphold på sikkerhetscelle

Bruk av sikkerhetscelle i mer enn tre døgn skal meldes til regionalt nivå i kriminalomsorgen, som må treffe et vedtak dersom tiltaket skal kunne lovlig opprettholdes. Tiltaket skal meldes til Kriminalomsorgsdirektoratet når bruk av sikkerhetscelle overstiger 6 døgn⁴⁸

I noen tilfeller oppstår kortere avbrudd i oppholdet på sikkerhetscelle. I retningslinjene til straffegjennomføringsloven står det at et sikkerhetscelleopphold skal anses som sammenhengende

⁴⁸ Straffegjennomføringsloven § 38 sjette ledd jf. Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer til straffegjennomføringsloven og til forskrift til loven, pkt. 38.3.

dersom innsatte etter første innsettelse «innen 24 timer på nytt besluttet overført til sikkerhetscelle».⁴⁹

I Åna fant vi et tilfelle der en innsatt hadde to opphold på sikkerhetscelle på 88 og 49 timer. Mellom disse to oppholdene var den innsatte utelukket fra fellesskapet i ca. 15 timer. De to plasseringene er i henhold til Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer å regne som ett sammenhengende opphold på sikkerhetscelle.

I dette tilfellet ble det anmodet om fortsatt bruk av sikkerhetscelle til regionen i løpet av det første oppholdet som alene varte i over tre døgn. Regionen godtok anmodningen, og satte en ny frist for når evt. neste anmodning måtte sendes og en endelig frist for oppholdet dersom ikke ny forespørsel ble sendt til regionen.

På tidspunktet for fristen for ny anmodning var den innsatte fortsatt på sikkerhetscelle. I dokumentasjonen vi har, ser vi ingen vurderinger av hvorvidt det er behov for en ny anmodning til regionen, og en slik anmodning ble ikke sendt. Den innsatte blir også sittende på sikkerhetscelle syv timer lenger enn den endelige fristen gitt av regionen. Uten godkjenning fra regionen, innebærer dette at den innsatte satt på sikkerhetscelle uten lovlig vedtak. Fengselet oppga at de hadde søkt råd fra regionen om dette forholdet, uten å få informasjon om føringene i direktoratets retningslinjer.

5.4 Samlet risiko

Samlet fant vi alvorlige svakheter i fengselets fortløpende vurderinger av sikkerhetscellevedtak, både når det gjaldt frekvensen og kvalitet på de fortløpende vurderingene. Dette gjaldt både mangelen på løpende vurderinger og kvaliteten på vurderingene.

Flere av vurderingene var slik ombudet ser det så mangelfulle at det var tvilsomt om plasseringen fortsatt var lovlig. Det gikk også altfor lang tid mellom vurderingen, som utgjorde en risiko for at innsatte ble sittende på sikkerhetscellen lenger enn nødvendig. I mange tilfeller så terskelen for å opprettholde plasseringen ut til å være klart lavere enn vilkårene for sikkerhetscelle tilsier. Funnene tilsier en høy risiko for brudd på forbudet mot umenneskelig og nedverdiggende behandling ved bruk av sikkerhetscelle i fengselet. Særlig er vi bekymret for de lange plasseringene.

Det er også svært problematisk at det var bestemt at ikke skulle gjøres vurderinger når fengselet var i nattstilling. Funnene tilsier en høy risiko for brudd på forbudet mot umenneskelig og nedverdiggende behandling ved bruk av sikkerhetscelle i fengselet.

Anbefalinger: Vurdering av opprettholdelse eller opphør

11. Fengselet bør sikre at det gjøres fortløpende vurderinger av om lovens vilkår for fortsatt plassering i sikkerhetscelle er oppfylt. Fengselets bør dokumentere de fortløpende vurderingene minst hver sjettede time.
12. Fengselet må sikre at sikkerhetscelleopphold avsluttes umiddelbart når lovens vilkår ikke lenger er oppfylt.

⁴⁹ Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer til straffegjennomføringsloven og til forskrift til loven, punkt 38.7.6

6 Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling

Langvarige situasjoner med omfattende sikkerhetstiltak og mye bruk av tvangsmidler er belastende for både innsatte og ansatte og skaper høy risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. I institusjoner der ansatte ikke opplever at de har alternative virkemidler, eller mangler kunnskap om andre måter å håndtere konflikter på, eller ivaretagelse av psykisk syke innsatte, øker risikoen for at overdreven tvangsbruk ses som normalt og nødvendig.⁵⁰

Enkelte innsatte i fengselet ble plassert på sikkerhetscelle gjentatte ganger i løpet av kort tid, og noen av disse oppholdene varte i flere dager. En innsatt tilbrakte 16 av 40 døgn på sikkerhetscelle (388 timer), fordelt på fem ulike plasseringer. En annen innsatt tilbrakte 13 av 44 døgn på sikkerhetscelle (316 timer) fordelt på ti ulike innsettelsler. De innsatte var i tillegg utelukket i hele eller store deler av periodene mellom sikkerhetscelleplasseringene. De var dermed utsatt for svært inngripende isolasjon over lang tid. Dette var komplekse og krevende saker for både helseavdelingen og fengselet.

Til tross for at enkeltinnsatte opplevde hyppige og langvarige plasseringer på sikkerhetscelle, så det ut til at fengselet vurderte og håndterte hver hendelse for seg. Fengselet vurderte ikke betydningen eller belastningen av den samlede isolasjonen, verken ved beslutning om å bruke sikkerhetscelle eller ved vurderingene underveis i oppholdet. Utfra dokumentasjonen vi gikk gjennom fikk vi inntrykk av at historikken med nylige opphold på sikkerhetscelle ble brukt som et argument for et nytt vedtak om sikkerhetscelle. Dette så ut til å skape en fastlåst situasjon med omfattende tvang for enkeltinnsatte.

I disse sakene fant vi også at det kunne gå lang tid mellom vurderingene av om tiltaket skulle opphøre og vi fant mangler i vurderingen av om vilkår for fortsatt opphold på sikkerhetscelle var møtt (se kapittel 5. *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle*). Vi kan ikke se at forholdsmessigheten av tvangsbruken på noe tidspunkt ble vurdert, verken i vedtakene eller vurderingene av opprettholdelse av dem (se også kapittel 3 *Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle* og 5. *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle*.)

I de langvarige og gjentatte plasseringene fant vi heller ikke tegn på at fengselet tilbød flere isolasjonsreducerende tiltak under sikkerhetscelleoppholdet, til tross for at det lengste forløpet varte i over fem døgn (se kapittel 4.4 *Forebygging av isolasjonsskader*). Dette er kritikkverdig.

Kriminalomsorgens regionnivå vurderte heller ikke den samlede belastningen knyttet til langvarige opphold på sikkerhetscelle og omfattende utelukkelse. Sikkerhetscelleopphold over tre døgn skal vurderes av Kriminalomsorgens regionnivå (se også kapittel 5.3 *Ulovlig opphold på sikkerhetscelle*). I en av regionens vurderinger, som gjaldt den femte plasseringen av samme innsatt på sikkerhetscelle over en periode på ca. 40 dager, ble ikke de forutgående sikkerhetscelleplasseringene, perioden med

⁵⁰ Sivilombudets forebyggingsenhet, årsmelding 2016, Institusjonskultur og ledelse som risiko og beskyttelse og Penal Reform International og Association for the Prevention of Torture (2015). Institutional culture in detention: a framework for preventive monitoring og J. Stevens, *Changing Cultures in Closed Environments: What works?* Law in Context, Vol. 31, 2014, s. 228–260.

utelukkelse eller andre personlige forhold hos den innsatte vurdert. Regionen opprettholdt at fengselet kunne plassere den innsatte på sikkerhetscelle utover tre døgn.

Ved gjentagende negativ adferd fra innsatte har fengselet et ansvar for å forsøke å bryte den negative dynamikken. Sivilombudet er bekymret for at fengselets gjentagende bruk av sikkerhetscelle og utelukkelse i større grad bidro til nye hendelser fra innsatte enn til å forebygge dem. Flere av de vi snakket med sa at bruk av sikkerhetsceller i noen tilfeller førte til negative spiraler med mer bruk av isolasjon og tvang.

Fengselet manglet en overordnet strategi eller plan for hvordan de kunne møte eller håndtere slike innsatte, uten at bruk av sikkerhetscelle ble nødvendig. En slik plan krever også at fengselet ikke behandler hver hendelse og sikkerhetscelleplassering individuelt.

Samlet understreker Sivilombudet at den gjentatte og omfattende bruken av inngripende isolasjon overfor enkeltinnsatte medfører en klar risiko for krenkelse av forbudet mot umenneskelig og nedverdiggende behandling. Fengselet har ansvar for å sikre at det arbeides bedre og mer systematisk for å redusere bruken av inngripende tvang (se også kapittel 7.4 *Evaluering av tvangsbruk*).

Anbefaling: Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling

13. Fengselet bør iverksette særlige tiltak for å forebygge langvarig og gjentatt bruk av sikkerhetscelle.

7 Forebygge bruk av sikkerhetscelle

7.1 Inngripende tvangstiltak bør forebygges

Bruk av sikkerhetscelle innebærer risiko for krenkelse av forbudet mot tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling. Det er derfor viktig at fengslene jobber langsiktig for å forebygge situasjoner som kan gjøre bruk av sikkerhetscelle aktuelt.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hva som kan forebygge konflikter, aggresjon og situasjoner som ender i voldsutøvelse. Forskning fra ulike sektorer kan likevel bidra til å peke på noen viktige forhold.

Ledelsen og ansatte trakk i intervjuer frem ulike elementer i sitt arbeid som de så som viktige for å kunne hindre et det oppstår situasjoner der det er strengt nødvendig å bruke sikkerhetscelle.

God tilgang til fellesskap, trening og meningsfulle aktiviteter kan redusere både frustrasjon og psykisk uhelse.⁵¹ Forhold ved fengselshverdagen som aktivisering, jobb og skole ble trukket frem som viktig både av ansatte og innsatte. Flere viste blant annet til at fengselets aktiviseringsteam kunne tilby innsatte aktiviteter og samtaler og på den måten bidra til å forebygge negative hendelser, og dermed også bruk av sikkerhetscelle.

7.2 Kommunikasjon og konfliktforebygging

Opplæring i teknikker for å forebygge og løse konflikter er viktig som ledd i et arbeid for å forebygge bruk av tvangsmidler. Dette fremheves både i Mandelareglene og av FNs spesialrapportør mot tortur.⁵²

I Åna fengsel var det i all hovedsak avdelingslederne som jobber tettest med de innsatte på den enkelte avdeling, som har ansvaret som dersom en situasjon spisser seg til. Deres kjennskap til de innsatte ble trukket frem som viktig for å kunne unngå bruk av sikkerhetscelle.

I dokumentasjonen vi har gått gjennom så vi eksempler på at dialog og samtaler bidro til at situasjoner roet seg. Vi så at ansatte i mange tilfeller tok seg god tid til samtaler med innsatte. Flere ansatte pekte også på kommunikasjon som sentralt tiltak for å hindre bruk av sikkerhetscelle. Vi fant også tilfeller der ansattes oppførsel klart bidro til å eskalere konfliktnivået med den innsatte, der kommunikasjon var ensbetydende med at innsatte måtte samarbeide med betjentene og «følge ordre».

Vi så for eksempel at innsatte ikke responderte på spørsmål eller «ordre», eller ga uttrykk for et ønske om å ville være i fred. Ansatte insisterte likevel på å fortsette samtalen og stilte den innsatte spørsmål helt til den innsatte ble sint eller irritert.

Når en innsatt har uønsket atferd oppfattes det ofte som en ordensutfordring som må korrigeres. En innsatt som har et høyt stressnivå kan imidlertid være lite mottakelig for korreksjon, og grensesetting

⁵¹ Se for eksempel Recommendation CM/Rec(2025)2 of the Committee of Ministers to member States regarding the promotion of the mental health of prisoners and probationers and the management of their mental disorders, artikkel 15 og Helsedirektoratet (2021). Nasjonale faglige råd for forebygging av tvang i psykisk helsevern for voksne, del 3 [nettdokument]. (Siste faglige endring 14. desember 2021, lest 31. mars

⁵² Mandelareglene, regel 38.1 og 76 c; FNs spesialrapportør mot tortur, årsrapport til FNs generalforsamling, 9. august 2013, A/68/295, avsnitt 57. Se også Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the Nelson Mandela Rules, side 79.

fra en betjent kan derfor eskalere situasjonen i stedet for å løse den. En rolig og lyttende tilnærming, med anerkjennelse av innsattes syn, vil kunne bidra til å dempe innsattes stress og situasjonen.⁵³ Generelt vil alle tiltak for å redusere avmakt hos innsatte kunne ha aggresjonsdempende effekt.⁵⁴

7.3 Evaluering av tidligere plasseringer på sikkerhetscelle

I tilfeller med omfattende og gjentakende bruk av tvang og makt, er det særlig viktig at fengselet gjennomgår og evaluerer hendelsene for å redusere risikoen for at ny maktbruk blir nødvendig. Dette er ikke det samme som en debrief for ansatte, men skal ha fokus på læring og på å gjennomgå forhold som også ligger forut for den akutte hendelsen

Møteplasser som legger til rette for at ansatte kan diskutere og kritisk gjennomgå hendelser der det er brukt inngripende makt som sikkerhetscelle, er et viktig forebyggende tiltak. Jevnlige diskusjoner vil kunne bidra til å øke kunnskapen og sikre en felles forståelse av de strenge vilkårene for å bruke sikkerhetscelle. Det vil også være viktig for å styrke bevisstheten om den skaderisikoen tiltaket innebærer for de innsatte.

Åna fengsel gjennomførte ikke systematiske evalueringer av sikkerhetscelleplasseringene. Det var særlig bekymringsfullt at vi ikke fant noen evalueringer eller interne gjennomganger ved langvarige eller gjentatte plasseringer (se kapittel 6 *Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdiggende behandling*).

Ettersamtale med den som er blitt utsatt for tvangsmidler kan gi både innsatte og fengselet grunnlag for læring, og det er anbefalt av CPT.⁵⁵ Innen psykisk helsevern er ordningen lovregulert, og undersøkelser viser at slike samtaler kan bidra til å gi ansatte bedre kjennskap til pasienten og øke den etiske refleksjonen om bruk av tvang.⁵⁶

Fengselet hadde ikke et system for å gjennomføre ettersamtaler der innsatte kunne fortelle om sin opplevelse av hendelsen og oppholdet på sikkerhetscelle, og om hva som kunne bidra til å redusere risikoen for fremtidig bruk av tvang.

Vi fant flere eksempler på at avdelingsledere eller andre ansatte snakket i etterkant med innsatte om hendelsene som hadde ført til oppholdet på sikkerhetscellen. Dette er positivt. Vi fant imidlertid kun ett eksempel på en samtale om selve oppholdet på sikkerhetscellen og hvordan det opplevdes. Denne ble gjennomført av aktiviseringsteamet.

⁵³ Fransson, E., Gaarder, S. og Lundeberg I.R. (Red.). (2025). *Barn, unge og straffegjennomføring*. Cappelen Damm Forskning. Side 301, 303 og 308. Se også Helsedirektoratet (2021). Nasjonale faglige råd for forebygging av tvang i psykisk helsevern for voksne, del 3 [nettdokument]. (Siste faglige endring 14. desember 2021, lest 31. mars 2025). Tilgjengelig fra <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/tvang-forebygging-av-tvang-i-psykisk-helsevern-for-voksne>

⁵⁴ Lillevik, O.G. og Øien, L. (2024). *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon*. Gyldendal. Side 10.

⁵⁵ Lillevik, O.G. og Øien, L. (2024). *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon*. Gyldendal. Side 144–146; CPTs rapport etter besøk til Nord-Makedonia (2019), CPT/Inf(2021)8, avsnitt 99 og Spania (2018) CPT/Inf(2020)5, avsnitt 53.

⁵⁶ Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 4-2 tredje ledd; Hammervold, U. E., Norvoll, R., Vevatne, K. og Sagvaag, H. (2020) *Post-incident reviews – a gift to the Ward or just another procedure? Care providers' experiences and considerations regarding post-incident reviews after restraint in mental health services. A qualitative study*, BMC Health Serv Res 20, 499. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-05370-8>

Anbefaling: Forebygge bruk av sikkerhetscelle

14. Fengselet bør styrke sitt arbeid med å evaluere og forebygge bruk av sikkerhetscelle og involvere innsatte i dette arbeidet.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
E-post: postmottak@sivilombudet.no
www.sivilombudet.no

Foto: Sivilombudet